

IJs

Marco Tedesco en
Alberto Flores d'Arcais

IJs

Een reis over het
verdwijnende continent

Vertaald uit het Italiaans
door Etta Maris

WERELDBIBLIOTHEEK · AMSTERDAM

Oorspronkelijke titel *Ghiaccio*
© 2019 il Saggiatore S.r.l., Milaan
© 2021 Nederlandse vertaling Etta Maris /
Uitgeverij Wereldbibliotheek
Alle rechten voorbehouden
Omslagontwerp Philip Stroomberg
Omslagbeeld © Joe McBride / Getty Images
NUR 320/930
ISBN 978 90 284 5059 2
www.wereldbibliotheek.nl

Inhoud

Voorwoord 9

- 1 De wortels van het ijs 13
- 2 Moeder Groenland 25
- 3 De kleur van Groenland 39
- 4 De vergeten helden van het ijs 52
- 5 Big Brother van de Noordpool 66
- 6 IJzige afgronden 80
- 7 Een gat in het ijs 94
- 8 De poolkameel 105
- 9 Een lens op het heelal 119
- 10 De Noordwestelijke Doorvaart 128
- 11 Vrijheid 146

Nawoord 155

*Voor mijn moeder en vader,
sterrenstof waaruit duizend zonnen zijn geboren*

Voor Alice

Voorwoord

De dag breekt aan. De zon komt op tegenover de berg van Montevergine, verlicht de helling en verdrijft de mist uit het dal, de wieg waarin de stad slaapt, de stad waar ik ben opgegroeid. Statisch, roerloos strekt dit deel van Irpinia zich uit tussen de Monte Partenio en de Monte Terminio, die als de twee Kolossen van Rhodos van mijn moederland oprijzen als beschermers van een tijdloze cultuur en plaats. Dit zijn niet de reusachtige Amerikaanse bergen die ook met het oog moeilijk te meten zijn; niet de Dolomieten met hun onbereikbare toppen die mysterieus en ondoorgrondelijk uitsteken boven de wolken. Nee, deze bergen bewaren de smaak van de grond en de akkers, de geuren, de ruigheid ervan juist doordat ze een ‘menselijke maat’ hebben. Een ruigheid die de handen maar ook de gedachten hardt en die vormend is geweest voor de alledaagse handelingen en de heldendaden van een proto-Europese stam, de Hirpini (van *hirpus*, dat in de Oscaanse taal ‘wolf’ betekende). Hier ligt de oorsprong van negentig procent van mijn genetische erfgoed.

Dit zijn de bergen die ik als jongetje in mijn dromen beklom om hun toppen te bereiken, zowel mijzelf als hun mysterie uitdagend. Dit is – daar ben ik van overtuigd – waar ik mij de langzame, ‘geologische’ tred eigen heb gemaakt die nodig is om in alle rust mijn omgeving in me op te nemen, rond te kijken, te bewonderen wat zich aanbiedt aan mijn blik en het deel te maken van mijzelf. Zelfs de zee bij Napels (waar ik ging wonen voor mijn ingenieursstudie) en die van Brazilië (waar ik gedurende verschillende periodes heb gewoond) hebben deze band niet kunnen verbreken of verzwakken. Toen ik vol bewondering opkeek naar die bergen, had ik nooit kunnen denken dat ik op een dag voet zou zetten op de gletsjers van Antarctica, op de Rocky Mountains en op de hoogvlaktes van Alaska, in de bossen van Finland, op de aan het ijs grenzende lavarotsen op IJsland.

Voor mijn promotieonderzoek begon ik iets te bestuderen wat ver van mij, kind van het Zuiden, af stond: eerst sneeuw, later ijs. In die periode – inmiddels bijna twintig jaar geleden – bezocht ik voor het eerst de gletsjers van de Dolomieten. Daar hoorde ik, turend naar de wereld van die majestueuze toppen, de luide lokroep van de grote, eenzame witte vlaktes. Bij dat panorama nestelde zich in mijn ziel en in mijn geest het duidelijke, onwrikbare besluit dat ik ooit met eigen ogen het koude landschap van Groenland wilde zien. Een besluit dat jaren later werkelijkheid zou worden in dat land dat beetje bij beetje, jaar na jaar, expeditie na expeditie een onlosmakelijk deel van mijn leven zou worden. Zo begon ik aan mijn lange, per-

soonlijke ontdekkingsreis door een wereld die mij nu, na al die jaren, nog steeds verwondert en fascineert.

Het lot moet het zo bepaald hebben.

De wortels van het ijs

Zoals wel vaker gebeurt ben ik eerder wakker dan de anderen. Om mij heen heerst een absolute stilte.

De Arctische nachten hebben iets speciaals. Ik zal nooit de eerste keer dat ik hier sliep vergeten: de emotie van het rechtstreekse contact met het majestueuze ijs, het nooit verdwijnende licht van de zon, de enige en echte levensgezellin van ieder die hetzelfde werk doet als ik. Ik heb altijd al de gewoonte gehad vroeg wakker te worden en als ik eenmaal wakker ben, val ik niet meer in slaap; een eigenschap die nog sterker is geworden toen ik vader werd en die ik sindsdien nooit meer ben kwijtgeraakt.

De eerste ochtendexercitie op de Arctische ijsvlaktes is aankleden en dat is lang niet zo eenvoudig als je zou denken. Om de wereld die buiten de tent wacht aan te kunnen, moet je je namelijk kleden met meerdere laagjes. Dit wordt wel het 'uienprincipe' genoemd: verschillende lagen van verschillende dikte en met verschillende functies. Een basislaag direct op het lichaam, een tussenlaag en een laag tegen de wind.

Je voelt je net een slangenmens in het circus: de tent is niet hoger dan een halve meter, daarom moeten je

handelingen goed gecoördineerd worden. Als je je broek aantrekt lig je wiebelend op je rug, vervolgens trek je in kleermakerszit de verschillende laagjes bovenkleding aan. Daarna zijn je sokken aan de beurt, twee aan elke voet, ze zijn dik en het kost moeite om ze over je inmiddels koude voeten te trekken. Eerste gebod: nooit katoen gebruiken. Onze kleren houden ons warm doordat ze de warme lucht vlak bij de huid vasthouden, maar als katoen nat wordt functioneert het niet meer omdat de luchtzakjes in de stof zich vullen met water. Tijdens het lopen transpireren we en dan absorbeert katoenen kleding het zweet als een spons en als dan de lucht kouder is dan onze lichaamstemperatuur (wat op Groenland altijd het geval is), zouden we het koud krijgen omdat onze kleren inmiddels verzadigd zijn en niet meer de noodzakelijke isolatie kunnen bieden. Daarom is onze kleding altijd gemaakt van isolerend materiaal, hetzij wol, hetzij synthetisch.

Ik schuifel naar de ritssluiting van de tent. Ik pas goed op dat ik mijn reisgenoten annex collega-onderzoekers niet wakker maak: die metalen ruis zou in normale omstandigheden bijna onhoorbaar zijn, maar hier wordt elk geringste geluid versterkt. Onze tenten zijn ‘4-seizoenententen’, zoals ze in kampeerjargon worden genoemd. Ze zijn licht, je zet ze in nog geen twintig minuten op en ze zijn waterdicht zodat je ook beschermd bent tegen regen, die ook op Groenland valt. Veel mensen denken dat het in een tent koud is, maar in het algemeen is dat niet zo. Vooral bij heldere hemel wordt het door de zon zo warm in de tent dat we hem voordat we gaan slapen open moeten zetten

om de koude lucht te laten circuleren. Dat geldt nog meer in de zomer, wanneer de zon nooit ondergaat. Zoals ik al zei is ons kamp gehuld in een ijzige stilte, het gefluister van de wind – soms constant, soms ritmisch – is de enige bron van geluidshinder, als we al van hinder kunnen spreken. Eindelijk trek ik de rits naar beneden; het lijkt wel alsof er iets explodeert. Dat is normaal, want uiteindelijk is geluid niets anders dan overdracht van drukgolven die, wanneer ze eenmaal het oor hebben bereikt, door het brein opnieuw worden gecodeerd. Op Groenland lijkt het door de ijle lucht en de afwezigheid van andere geluidsbronnen of de gewoonste alledaagse geluiden een ander timbre krijgen dat nergens anders te horen is. Misschien is het de vermoeidheid, misschien slechts een geluidshallucinatie; misschien de kou die speelt met onze zintuigen.

Op handen en voeten kruip ik naar buiten, ik strek me uit over de vloermat van waterdicht materiaal, waar we onze laarzen over de veel te dikke maar noodzakelijke wollen sokken aantrekken. Ik ben nu al moe. Moe, maar tegelijkertijd opgewonden bij de gedachte aan wat ons te wachten staat: elk avontuur, elke verrassing zal uitsluitend met behulp van de spullen die we hebben meegebracht kunnen worden opgelost. Als je midden op het ijs van Groenland bent, heb je niet de luxe om even naar de supermarkt te gaan of de elektricien te laten komen wanneer iemand vergeten is een schroevendraaier of een rol touw mee te nemen.

Als de anderen wakker zijn geworden, laten ze dat niet merken; vanuit de tent klinkt alleen het ritme van verschillende ademhalingen. Het was een van die nachten

die ik graag ‘interessant’ noem: dat iemand wakker wordt, vervolgens jou wakker maakt om je plompverloren iets te vragen, een idee te vertellen dat plotseling in zijn hoofd opkomt of, wat vaker voorkomt, omdat hij buiten iets heeft gehoord wat hem heeft gealarmeerd. Afgelopen nacht was Patrick aan de beurt. Hij was een van mijn studenten bij mijn promotieonderzoek, hij is nog nooit weg geweest uit New York en heeft Groenland uitsluitend bestudeerd via satellieten of aan de hand van modellen. Ik heb hem uitgenodigd om met ons mee te gaan, niet alleen om hem een (welverdiende) kans te geven om professioneel te groeien, maar ook om hem de gelegenheid te geven om Groenland in levenden lijve te ervaren. Ik ben ervan overtuigd dat iedereen die deze immense, prachtige poolvlakte bestudeert er ten minste één keer in zijn leven zelf moet zijn geweest. Patrick maakte me wakker en vroeg of ik ook een hard geluid had gehoord, een soort vreemd gedreun dat van het ijs onder ons kwam. ‘Schaam je niet als je iets nodig hebt, al is het midden in de nacht, je mag me altijd wakker maken,’ had ik tegen hem gezegd zodra we waren geland. En nu hield hij me aan mijn woord.

Ik probeerde hem gerust te stellen, ik legde uit dat het ijs vaak geluiden maakt, dat het soms door de absolute stilte die ons omringt alleen maar lijkt alsof het geluid maakt. Wat je hoort is meestal een dof geluid, alsof er onder het ijs iets breekt; het doet denken aan een enorme steen die neervalt op rotsachtig terrein. Ik zei dat hij weer moest gaan slapen, dat hij zich nergens zorgen over hoefde te maken. Niet dat ik zelf honderd procent overtuigd was door mijn eigen woorden, natuurlijk niet, want midden

op het Noordpoolijs moet je alert zijn op het minste of geringste. Een paar minuten na het gesprekje met Patrick begon ik het geluid dat hij bedoelde ook te horen: het is ijs dat machtig, onverbiddelijk onder ons stroomt met een snelheid die in de zomer aan de oppervlakte wel een paar honderd meter per dag kan bereiken. Om een idee te krijgen hoe snel zo'n verplaatsing gaat: alsof je in Rome je tent opzet op Piazza di Spagna en de volgende ochtend wakker wordt op Piazza del Popolo. Patrick had in de roos geschoten: ik kon niet meer in slaap komen. Aan de ene kant ben ik bezorgd, aan de andere kant ook opgewonden. Mijn spieren zijn gespannen, mijn oren gespitst op het geringste geluidje. Ik heb het gevoel of ik de ademhaling van een dinosaurius aan het ausculteren ben met alleen maar mijn gedachten.

Het bewegen van het ijs is een vrij onbekend verschijnsel; veel mensen denken dat het ijs van Groenland (net als dat van alle gletsjers) onbeweeglijk, statisch is. Onbezield materiaal. In werkelijkheid is het tegendeel waar. Zoals de oude Grieken ons al leerden: *panta rhei* – alles stroomt. Ook ijs stroomt, als een dikke rivier die voortbeweegt onder invloed van zijn eigen gewicht. In de winter, wanneer het ijs kouder is en minder vloeibaar, stroomt het trager. Maar in de zomer is het alsof het van een heuvel op een natte weg stroomt, dan is er geen enkele rem meer op die ijsrivier. Tijdens het 'warme' seizoen dringt het smeltwater via scheuren en barsten door in het onderliggende ijs en als het eenmaal de rotsen bereikt waarover het ijs glijdt, wordt dat oppervlak glad, waardoor de beweging nog meer versnelt.

Hier zat ik aan te denken, starend naar mijn laarzen die ik eindelijk aanheb. Deze laarzen zijn andere dan die ik zal dragen tijdens onze excursie. Deze komen tot aan mijn kuit en zijn niet zo geschikt voor wandelen, maar wel perfect voor het leven in het kamp. De voering is dik genoeg om mijn voeten te beschermen tegen temperaturen van min 40 graden Celsius. Met die voeten van mij is geen land te bezeilen, vanaf het moment dat ik uit de tent kom tot mijn terugkeer aan het eind van de dag zijn ze koud. Ik hoor mezelf vaak zeggen: 'Je moet nu wel gewend zijn aan de kou, dus stel je niet aan.' Jaja, mooie woorden, maar zo werkt het niet: ik ben lang en slank en heb weinig massa die me kan helpen mijn lichaamswarmte vast te houden. Tijdens excursies dragen we berg- of klimschoenen. Die hebben een stijvere structuur, wat de stabiliteit van je enkels ten goede komt en kans op verstuikingen verkleint, maar helaas beschermen ze minder goed tegen de kou.

Ik ga zitten op het klapstoeltje naast de ingang van de tent. Ik snak naar een lekkere kop warme koffie, maar ik kan beter wachten tot de anderen ook wakker zijn. Ik ben nog steeds aan het dromen, alsof ik nog een beetje slaap. Ik bedenk hoe onmogelijk het is om het geluk – ik kan er geen beter woord voor vinden – dat ik ervaar wanneer ik naar dit landschap kijk, te kwantificeren, een economische waarde te geven. Hier, in deze stilte, omringd door sneeuw en ijs.

Wie nog nooit in het Noordpoolgebied is geweest, zou beslist veel verrassingen tegenkomen, zelfs al bij de eerste aanblik. Het landschap dat ik voor me zie is verre van monotoon of vlak. Sneeuwduinen van een paar meter

hoog liggen, net als in een woestijn, in de lengterichting van de overheersende windrichting. Toen we onze tenten opsloegen moesten we ook daar rekening mee houden: weten uit welke richting de wind waait om te voorkomen dat onze onderkomens worden gevuld met sneeuw die glinstert alsof hij bedekt is met kostbare diamantjes. De schittering, die me doet denken aan de grote golven waar de surfers overheen scheren langs de stranden van Hawaï of Rio de Janeiro, ontstaat door de fragmentatie van de sneeuwvlokken nadat ze op de grond zijn gevallen. Door toedoen van de wind en andere factoren breken ze letterlijk in kleine stukjes en vallen ze in een willekeurige richting neer. Deze sneeuwvlokken – of beter gezegd: wat daarvan over is – gedragen zich als een heleboel piepkleine spiegeltjes die, verstrooid over het oppervlak, het zonlicht naar alle kanten weerkaatsen. Daarom zien wij die schittering.

Ik blijf bewonderend kijken. De sluier van door de wind weggeblazen sneeuw schildert cirkelvormige figuren die de contour van de poolwind volgen. Net alsof er achter mij een schilder staat die heeft besloten deze details toe te voegen aan het schilderij waar ik nu naar kijk. Eerst heeft hij kleur aangebracht op een aantal punten op de horizon, om die vervolgens uit te breiden door de kwast te gebruiken als een tempermes. De turquoise hemel – een unieke turquoise kleur doordat de atmosfeer ijler en minder vochtig is dan in zuidelijkere gebieden – vormt de achtergrond voor mijn gedachten: het is een majesteitelijke kleur, die misschien niet de imponerende kracht heeft van de regenwolken boven het Engelse landschap en evenmin

dat onverwachtse paars dat typisch is voor onweersluchten op de evenaar, maar die zich manifesteert als een grote, gekleurde golf. Majesteitelijk maar onbeweeglijk, zich bewust van de eigen grootsheid en de eigen kracht, zonder dat die getoond hoeft te worden.

In deze streken wordt de hemel omarmd en begrensd door de uitgestrektheid. De twee elementen, de hemel en de ijsvlakte, delen samen de ruimte, als chromatische alleenheersers die voor niets anders terugdeinzen dan voor het blauw en het wit. Ik heb een flashback. Ik moet denken aan toen ik per helikopter terugkeerde van mijn eerste verblijf op de ijskappen van Groenland en ik na vele weken het groen van de toendra, het rood en de verschillende tinten van de kale grond terugzag. Het was op dat moment dat ik begreep dat ik gedurende die lange dagen op het ijs het gevoel had gehad dat ik slechts een paar woorden had kunnen horen en spreken. Alsof iemand een deel van mijn kleurenvocabulaire en van mijzelf had afgesneden.

Het is een aangename troosteloosheid die de aanblik van de ijsvlakte ijs me biedt. Eigenlijk een gevoel van vrede, van rust. Ik geef me over aan deze toestand tussen dromen en waken in, alsof ik in een sloep zit die dobbert op een kalme zee. Hier bestaat de tijd zoals wij die elders beleven niet; dit doet me denken aan de 'geologische' tijd van mijn land van herkomst. Ik heb geen horloge nodig; ik kan niet de laatste nieuwsberichten checken en niet een nieuw album downloaden, en het heeft ook geen zin. Hier heeft